Dubrovački rod Radulovića i njihov grbovnik

Ćosić, Stjepan

Source / Izvornik: **Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2017, 89 - 129**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

https://doi.org/10.21857/yvjrdcnkzy

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:772852

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Izvorni znanstveni rad
UDK: 929.653
929.52Radulović
DOI: http://doi.org/10.21857/yvjrdcnkzy
Primljeno: 13.3.2016.

DUBROVAČKI ROD RADULOVIĆA I NJIHOV GRBOVNIK

STJEPAN ĆOSIĆ

SAŽETAK: U širem genealoškom i kulturnopovijesnom kontekstu analizira se sadržaj odnedavno dostupnog grbovnika iz knjižnice u Modeni. Komparacijom se utvrđuje da je riječ o jednom od prerisa Korjenić-Neorićeva grbovnika iz 1595, izrađenom za potrebe dubrovačkog antuninskog roda Radulović. Predaja o bosansko-humskom podrijetlu, zavičajnost u Dubrovačkom primorju, socijalni status i veze s Napuljskim kraljevstvom svrstavaju kapetane i brodovlasnike Radulovića u krug začetnika *ilirske heraldike*. Početkom 17. stoljeća kupuju feud i grad Polignano u Apuliji, stječu titulu markiza i trajno sele na novi posjed. Osnovu njihova grba čini homonimijski preuzet znamen Radijelovića iz Korjenić-Neorićeva grbovnika, a u njegovu kompleksnu varijantu uključeno je još šest grbova iz iste zbirke. Značajnu je referencu na Apeninima imao znamen roda Sfondrati, pa su ga Radulovići preuzeli po ženskoj liniji u svoj kompleksni grb. Grbovnik Radulovića vjerojatno je nastao potkraj 17. stoljeća, za tada najutjecajnijeg člana roda, nadbiskupa Chietija i kardinala Nikolu Radulovića (1627-1702).

Ključne riječi: grbovnik Radulovića, ilirska heraldika, Dubrovnik, Napulj, Polignano, Sfondrati, kardinal Nikola Radulović

Keywords: Radulović Armorial, Illyrian Heraldry, Dubrovnik, Naples, Polignano, Sfondrati, Cardinal Nikola Radulović

Uvidom u *ilirsku heraldiku* nameće se zaključak da je nastanak najstarijih i najpoznatijih grbovničkih verzija izravno povezan sa specifičnim rodovskim krugom u Dubrovačkom primorju, odnosno s dubrovačkim povijesnim i političkim

Stjepan Ćosić, redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Adresa: Sinjska 2, 21000 Split. E-mail: scosic@ffst.hr.

kontekstom potkraj 16. stoljeća. Nedavno objavljen grbovnik knjižnice u Modeni, o kojemu će biti riječi u ovome radu, svojim sadržajem i simbolikom potvrđuje taj zaključak. Genealoška i heraldička baština roda Radulović, kojemu je taj grbovnik pripadao, od Popova polja, preko Lopuda i Dubrovnika do Napulja i Polignana, uklapa se u koncept začetnika *ilirske heraldike*. Riječ je o kompleksnom fenomenu nastalom među rodovima Dubrovačkog primorja koji su se uzdigli u pomorskoj službi španjolske i napuljske krune, a povezivale su ih rodbinske veze te stvarno ili izmišljeno humsko-bosansko plemićko podrijetlo.[1] Osim što predstavlja još jedan u nizu ilirskih grbovnika, armorijal markizâ Radulovića upotpunjava historijat tog roda, koji je od 1604. do 1713. godine gospodario gradom i posjedom Polignano u Napuljskom Kraljevstvu, ostavši u trajnoj vezi s Dubrovnikom, svojom starom domovinom.

Uvod: kontekst ilirske heraldike

Korjenić-Neorićev grbovnik iz godine 1595. najstarija je zbirka oslikanih grbova zemalja, dinastija i plemićkih rodova zamišljenog *cesarstva ilirskog.* U historiografiji se često smatrao kopijom "virtualnog" *protografa* don Pedra Ohmućevića, a podaci o njemu miješali su se s Fojničkim grbovnikom i drugim kasnijim prerisima. Naime, po uzoru na Korjenić-Neorićev grbovnik, od kraja 16. do polovice 19. stoljeća nastale su brojne varijante u literaturi, poznate kao *ilirski grbovnici*. Uz izvornik u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, do sada su evidentirana 23 grbovnika različitih redakcija, od kojih se najvažniji čuvaju u Bologni, Beču, Berlinu, Londonu, Fojnici i Beogradu.[2]

[1] O slansko-primorskom krugu tvoraca, o genezi i ideologiji *ilirske heraldike* i o literaturi u vezi s tom tematikom vidi: Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595.* Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015.

[2] U popise ilirskih grbovnika uvršteni su i nekoć poznati, ali uništeni ili izgubljeni primjerci, kao i oni za koje se iz izvora posredno zna da su postojali. Popis ilirskih grbovnika vidi u: Dragomir M. Acović, *Heraldika i Srbi*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008: 218-219. Pregled sadržaja i usporedbu različitih inačica ilirskih grbovnika donose: Aleksandar Solovjev, »Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku.« *Glasnik Zemaljskog muzeja* n.s. 9-10 (1954): 87-137 i Srđan Rudić, *Vlastela ilirskog grbovnika*. Beograd: Istorijski institut, 2006: 59-91. O ilirskim grbovnicima također vidi: Aleksandar Palavestra, *Ilirski grbovnici i drugi heraldički radovi.* Beograd: Zavod za udžbenike i Dosije studio, 2010.

Korjenić-Neorićev grbovnik i njegovi prvi prerisi dubrovačke su provenijencije. Njihovi tvorci, začetnici kasnije prepoznatog koncepta *ilirske heraldike*, bili su pripadnici pomorskih rodova iz Dubrovačkog primorja: Grgurić-Ivelja-Ohmućevići, Dolisti-Tasovčić-Diničići i Korjenić-Neorići s ograncima Jerinića i Kmetovića. Riječ je o potomcima vlasteličićkih rodova iz neposrednog dubrovačkog zaleđa, Huma i Trebinjske oblasti, koji su potkraj 15. stoljeća pred Osmanlijama prebjegli u Slano i okolicu, pod okrilje Dubrovačke Republike. Brojni pripadnici tih rodova od polovice 16. i tijekom 17. stoljeća istaknuli su se kao kapetani i zapovjednici u pomorskim pothvatima španjolskih kraljeva Karla V, Filipa II, III. i IV. i njihovih napuljskih potkraljeva. Odgovor o podrijetlu i identitetu mnogih "nepoznatih" grbovničkih rodova krije se u Dubrovačkom primorju i neposrednoj humskoj okolici. Tvorci grbovnika iz imućnih pomorskih obitelji naprosto su iskoristili uglavnom apokrifne tradicije koje su ih povezivale s plemstvom srednjovjekovne Bosne, Huma i Srbije i u grbovnik uvrstili gotovo svu svoju primorsku rodbinu i tazbinu. Tako je fenomen *ilirske heraldike* sadržajno i kronološki prerastao u kompleksni, povijesno "zakašnjeli" sustav simbola u kojemu se, zajedno s političkom porukom njegovih novovjekovnih autora, ogledala nejasna slika srednjovjekovne elite predosmanskog doba. Ideološki kôd ilirskih grbovnika iz te je perspektive posve razvidan: u iščekivanju protuosmanske *reconquiste* njima su se legitimirala i potvrđivala stara plemićka prava i privilegije kršćanskih rodova u "kraljevstvima, kneštvima i vojvodstvima" nekoć moćnog imaginarnog Ilirika, napose u predturskoj Bosni i Humu i srednjovjekovnim područjima pod vlašću Nemanjića. Međutim, glavna politička referenca grbovničke simbolike i ideologije je *translatio regni* srednjovjekovne Bosne. Prijenos bosanske krune na Svetu stolicu, zajedno s baštinom Kotromanića i Nemanjića - a na temelju genealoških veza i oporuke kraljice Katarine - trebao se ostvariti s protjerivanjem Osmanlija. U tom smislu ilirsku heraldiku možemo analizirati kao jedan od oblika "izmišljanja tradicije". Posrijedi je niz utilitarnih pokušaja da se heraldičkom rekonstrukcijom i mistifikacijom u višestoljetnom rasponu legitimiraju i ostvare osobni, obiteljski, grupni, ideološki, nacionalni i širi politički ciljevi.

Među ilirskim grbovnicima postoje i stanovite razlike koje se odnose na slike svetaca zaštitnika, kao i na broj i redoslijed zemaljskih, dinastičkih i rodovskih grbova. U osnovi, heraldički sadržaj im je jednak. To su zbirke predosmanskih grbova zemalja i *navodnih* bosanskih, srpskih, humskih, primorskih, dalmatinskih, hrvatskih i albanskih, to jest "ilirskih", dinasta i vlastele.

Grbovnik Radulovića u Modeni

Zadnji u nizu ilirskih grbovnika, koji je odnedavno postao javno dostupan, čuva se u *Biblioteca Estense Universitaria* u Modeni, a potječe iz zbirke rukopisa Càmpori.[3] U knjižničnim pomagalima svezak nije precizno atribuiran ni opisan ali se uvidom u njegov sadržaj sa sigurnošću može kazati da je pripadao članovima roda Radulović i da je vjerojatno nastao potkraj 17. stoljeća.[4] Moćni i bogati vlasnici grbovnika bili su trgovci u Napulju i gospodari apulskog grada i posjeda Polignano a Mare, 35 km južno od Barija. Dubrovčani starinom iz Popova, Radulovići su pomorsko-trgovačkom profesijom, podrijetlom i zavičajem bili povezani sa spomenutim krugom začetnika *ilirske heraldike*, pa je i njihov grbovnik izrađen po uzoru na Korjenić-Neoričev. Svakako, zbog specifičnih informacija koje sadrži, armorijal Radulovića zaslužuje detaljnu analizu i kontekstualizaciju.

Riječ je o svesku manjeg formata 21x14 cm, u kožnatom uvezu, s 85 naknadno numeriranih papirnatih listova bez vodenih žigova. Među 153 znamena, uz dva konstruirana grba Nemanjića, deset je zemaljskih i 139 rodovskih grbova, dva kompleksna grba Radulovića i jedna ilustracija s njihovim geslom. Na unutarnjim koricama od tvrđeg papira upisano je: *insignia*. Na svakom listu, u donjem lijevom uglu, rimskim je brojkama označena folijacija. Na prvom listu je naslov:

> INSIGNIA PROCE / RVM / BOSNAE, CROATIAE, ILLYRIAE & C. / QUORUM ALTER LIBER UNICUS ASSERUATUR PENES / RAGVSII REMPVBLICAM / NOBILITAS.

Naslovnica je oslikana uobičajenom alegorijom plemstva - okrunjenom ženom koja u desnici drži koplje - s naoružanim vitezom na lijevom dlanu.

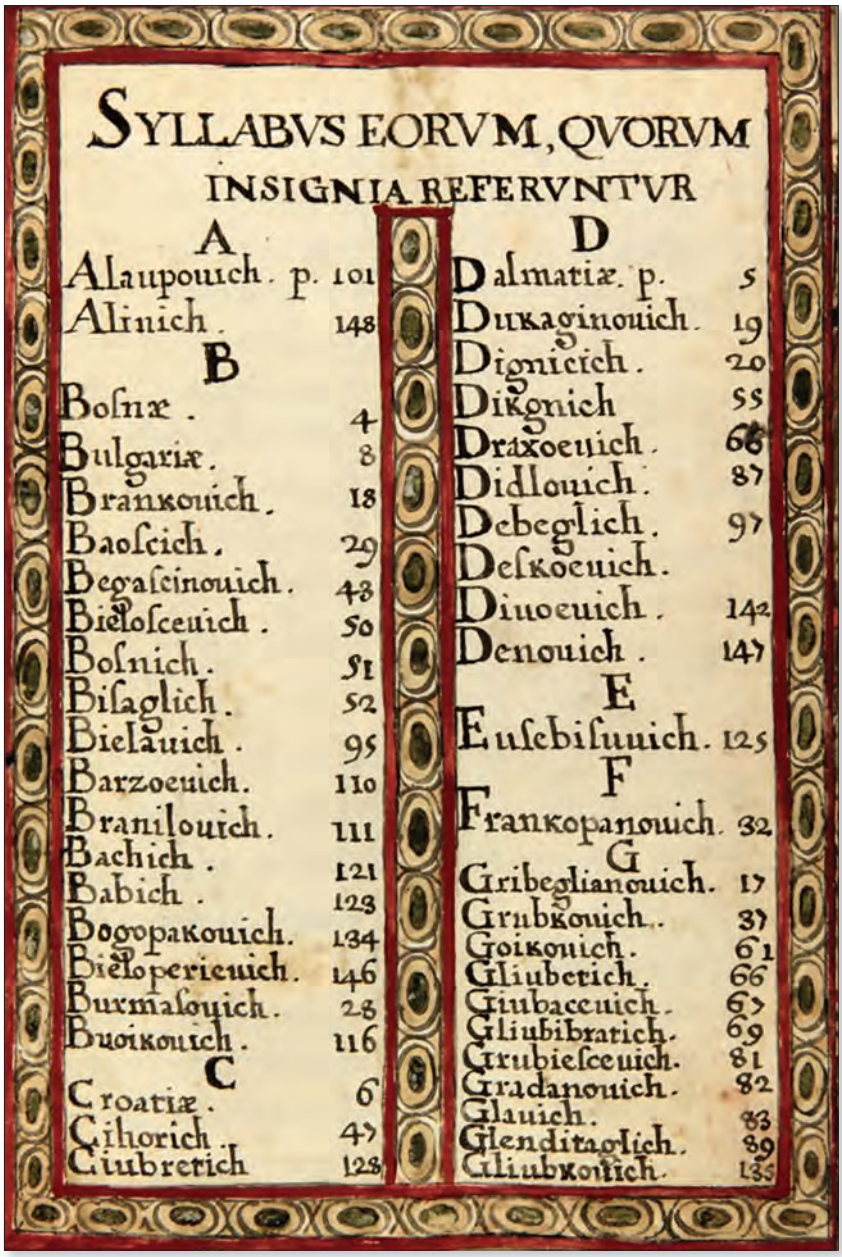
[3] Bibliotečna signatura rukopisa je: Camp. 631=gamma. D. 6. 16. Prvotni vlasnik Giuseppe Càmpori (1821-1887) bio je modenski aristokrat, kolekcionar umjetnina i rukopisa, bibliofil, pisac, političar i gradonačelnik Modene (1864-1866). Golema zbirka od pet tisuća rukopisa i sto tisuća pisama, koju je ostavio rodnom gradu, od 1893. godine čuva se u *Biblioteca Estense* (danas *Biblioteca Estense Universitaria*). Càmpori je život proveo u Modeni, odakle je, vođen kolekcionarskom strašću, putovao po Italiji i Europi, no nije poznato kako je i gdje došao u posjed grbovnika Radulovića.

[4] Grbovnik je dostupan na mrežnim stranicama modenske knjižnice u digitalnom obliku, a prema apokrifnom zapisu na zadnjoj stranici, njegovo je autorstvo u katalogu nekritički pripisano Stanislavu Rubčiću (Stanislaus Rubcich). Posebno zahvaljujem Maru Ćoriću koji mi je skrenuo pozornost na sadržaj grbovnika nedugo nakon što se pojavio na mreži: http://bibliotecaestense.beniculturali.it/info/img/mss/i-mo-beu-gamma.d.6.16.pdf

Slika 1. Naslov Radulovićeva grbovnika (*Biblioteca Estense Universitaria*, Modena)

Na drugom i trećem listu s obje strane je kazalo rodovskih i zemaljskih grbova prema abecednom redu: *Syllabvs eorvm, qvorvm / insignia refervntvr.*

SYLLABVS EORVM, QVORVM
INSIGNIA REFERVNTVR

A
Alaupouich. p. 101
Alinich. 148
B
Bosnæ. 4
Bulgariæ. 8
Brankouich. 18
Baoscich. 29
Begascinouich. 43
Bielosceuich. 50
Bosnich. 51
Bisaglich. 52
Bielauich. 95
Barzoeuich. 110
Branilouich. 111
Bachich. 121
Babich. 123
Bogopakouich. 134
Bielopericuich. 146
Burmasouich. 28
Buoikouich. 116
C
Croatiæ. 6
Cihorich. 47
Ciubretich 128
D
Dalmatiæ. p. 5
Dukaginouich. 19
Dignicich. 20
Dikgnich 55
Draxoeuich. 68
Didlouich. 87
Debeglich. 97
Deskoeuich.
Diuoeuich. 142
Denouich. 147
E
Eusebisuuich. 125
F
Frankopanouich. 32
G
Gribeglianouich. 17
Grubkouich. 37
Goikouich. 61
Gliuberich. 66
Giubaceuich. 67
Gliubibratich. 69
Grubiesceuich. 81
Gradanouich. 82
Glauich. 83
Glenditaglich. 89
Gliubxotich. 135

Slika 2. Kazalo rodova i grbova u Radulovićevom grbovniku.

Četvrti list je prazan, a od petog slijede oslikani grbovi označeni arapskim rednim brojkama u gornjem desnom uglu. Na petom listu je konstruirani grb Stefana Dušana (*Imperatoris Stephani Nemagnich Insignia*), a dalje se niže deset zemaljskih grbova (*Macedoniae, Illyriae, Bosnae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bulgariae, Svrbiae, Rasciae, Primordiae*). Grbovi cara Dušana i Makedonije nalaze se na petom i šestom listu, s praznim *verso* stranicama. Od sedmog lista redaju se grbovi oslikani na obje stranice. Na jedanaestom listu je grb Dušanova nasljednika Uroša (*Regis Steph. Vrosii Nemagnich Insignia*), a od lista 12 do 84 niže se 139 rodovskih znamenja. Red je prekinut na listovima 78, 79 i 80 (s praznim *verso* stranicama), na kojima su tri oslika posvećena vlasnicima grbovnika. Na listovima 78 i 80 dvije su varijante kompleksnih grbova roda Radulović, o kojima će još biti riječi, a na listu 79 je crtež: dva povezana trsa loze koja se uzdižu i prepleću oko hrastovih stabala. U kartuši na vrhu je naizgled zagonetan moto: PERIERAMNISIPERIISSEM iza kojega se krije latinska verzija grčke sentence: *Perieram nisi periissem* (propao bih da nisam propao). Izreka se pripisuje atenskom strategu Temistoklu, pobjedniku nad Perzijancima u presudnoj bitki kod Salamine 480. godine p.n.e. Igrom sudbine, Temistoklo je nakon ostracizma 464. p.n.e, zajedno sa svojim potomstvom utočište našao upravo u Perziji. Na njegovo iznenađenje donedavni neprijatelji dočekali su ga s golemim počastima. U perzijskom se obilju, prema Tukididu i Plutarhu, Temistoklo obratio svojoj djeci riječima: "Propali bismo da nismo propali" (*Perieramus nisi periissemus*).

Geslo Radulovića zapravo je parafraza te rečenice, preoblikovana u prvo lice jednine.[5] Nema sumnje da su se Radulovići pri izboru gesla, kao sažete poruke o poslanju svoga roda, vodili povijesnim iskustvom. Spasonosnu "propast" vjerojatno im je donio bijeg pred Turcima i preseljenje iz Huma i Popova na otok Lopud i u Dubrovnik, gdje su se obogatili, a potom u Napulj gdje su uvećali svoje bogatstvo i dobili plemićki status. Analogija s Temistoklovom sudbinom bila je privlačna i drugima. Slično geslo (*Periissemus nisi periissemus*) za svoj znamen - jedrenjak u olujnom moru nasukan na hrid - odabralo je godine 1636. trgovačko društvo *Bermudas Company.* Iz njega se kasnije razvio grb otočja Bermuda (danas u statusu jednog od Britanskih prekomorskih područja). Geslo i *stemma parlante* iz 1636. evociraju događaj kojim je započela kolonizacija Bermuda (Somers Isles). Obitelji koje su se nakon havarije

[5] Plutarh, *Usporedni životopisi*, sv. 1, ur. Antun Slavko Kalenić. Zagreb: August Cesarec, 1988: 197-198.

trajno naselile na otočju razvile su unosne trgovačke poslove pa se Temistoklova dosjetka odnosila i na njihovu sreću u nesreći.[6]

Od lista 81 do 84 nastavljaju se rodovski grbovi. Na zadnjem listu, 85, je zapis o grbovniku koji glasi:

Haec insignia collegit atque depinxit Stanislaus Rubicich Rex Insigniorum Imperatoris Stefani Nemagnich anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, ea autem posuit at depinxit cum hac distincione quod Insignia Regnorum Provinciarum Regionis Illyriae nec non illa familiarum regiarum ac procerum Illustriorum ac titulatorum depinxit coronatus, ut videtur illa autem que non sunt illius sfera, sed parum Inferiores ponit sine Corona; Istius Libri originalis penes Ragusii Rempublicam asservatur ex quo Huius presentis libri estracta sunt haec Insignia, modo et ordino, ita quo manente in originali.

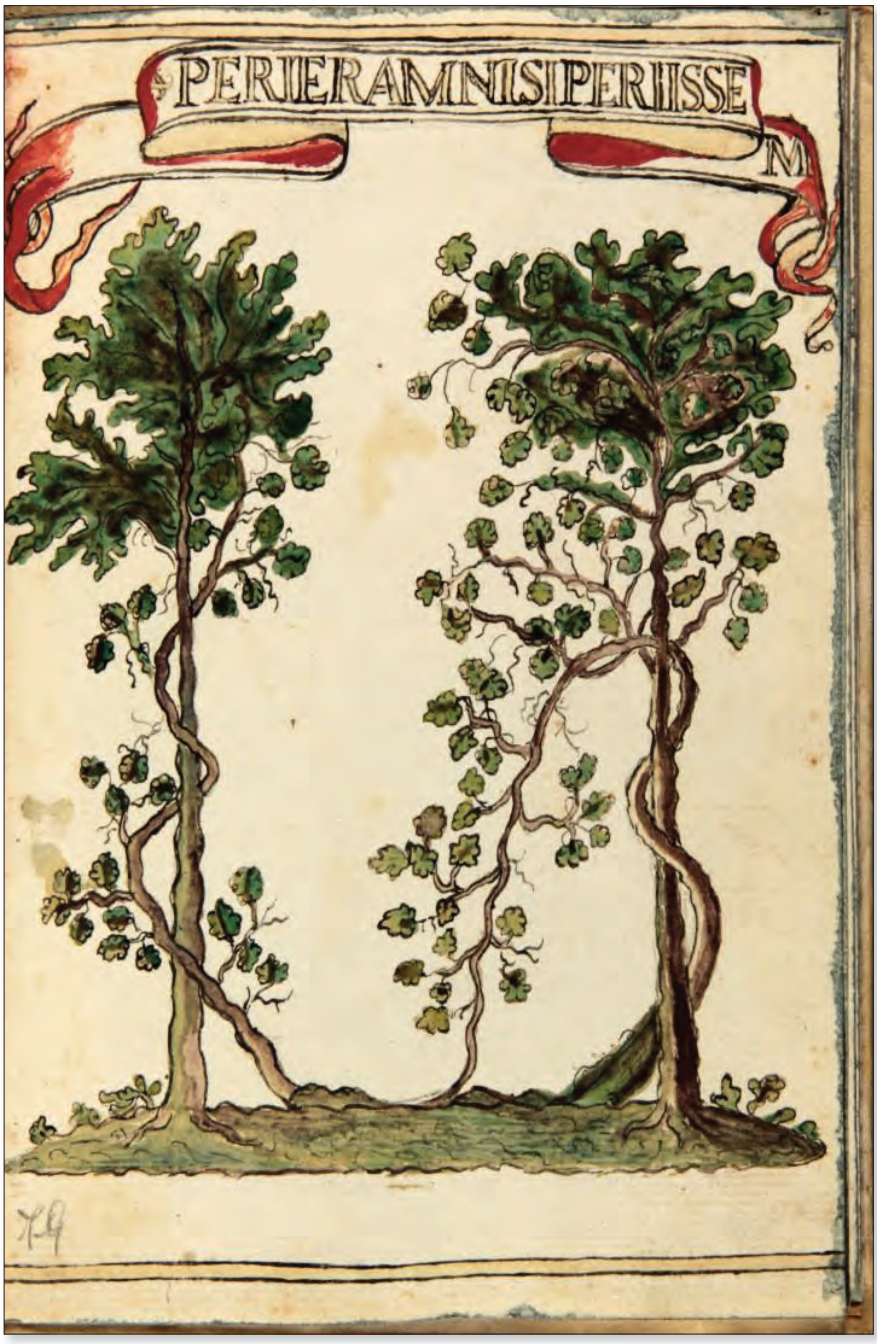
Ponavlja se, dakle, mistifikacija iz starijih grbovnika o Stanislavu Rubčiću, koji je kao *rex insigniorum* cara Stefana Dušana već 1345. prikupio i oslikao grbove ilirskih dinasta i vlastele. Tvrdi se, također, da je taj primjerak izrađen prema jednom prerisu izvornika koji se čuva u Dubrovačkoj Republici.[7] Ovaj zapis, kao i rodovsko-heraldički sadržaj koji je gotovo jednak najstarijem predlošku, izravno povezuju Radulovićev svezak s Korjenić-Neorićevim grbovnikom ili nekim od njegovih prvih prerisa u Dubrovniku. Razlike su u sljedećem: Radulovićev grbovnik ne sadrži slike svetaca zaštitnika ni kartuše s ćirilskim imenima rodova, kao ni dva rodovska grba: Tarcarovića (XCVI) i Hrabrenovića (XCVII). Riječ je o susljednim znamenjima pa možemo pretpostaviti da ih je Radulovićev kopist naprosto previdio i preskočio. U modenskom armorijalu nedostaje i jedanaest neatribuiranih grbova španjolske rodbine Korjenić-Neorićâ s kraja njihova grbovnika.[8]

---

[6] Izbor gesla u oba je slučaja, kod Radulovića i kod prvih Bermuđana, podrazumijevao stanovitu učenost koja je u antičkoj povijesti tragala za usporednim sudbinama i poučnim životnim primjerima. S obzirom da geslo ne nalazimo uz najstarije klesane grbove Radulovića s početka 17. stoljeća, teško je pretpostaviti kada se pojavilo i je li se uopće koristilo prije izrade grbovnika. U slučaju da nije, bermudsko geslo je starije i Radulovićima je moglo poslužiti kao "inspiracija". Suvremeni grb Bermuda ostao je jednak ali je staro (Temistoklovo) geslo zamijenjeno novim (Vergilijevim) sa sličnim smislom i porukom: *Quo Fata Ferunt*.

[7] Autorstvo Stanislava Rubčića spominje se već u Korjenić-Neorćevu izvorniku ali se u njemu, kao ni u kasnijim prerisima, ne navodi godina nastanka (1345). Taj se podatak prvi put javlja tek u Fojničkome grbovniku koji je nastao u zadnjoj četvrtini 17. stoljeća. Opširnije vidi: S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*: 17, 30-31, 158-159.

[8] O tim grbovima i rodovima kojima su pripadali vidi: Stjepan Ćosić, »Španjolski grbovi u grbovniku Korjenić-Neorića iz 1595.« *Spalatumque dedit ortum*. Zbornik povodom desete godišnjice Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, ur. Ivan Basić i Marko Rimac. Split: Filozofski fakultet, 2014: 283-308.

Slika 3. Geslo Radulovića u njihovu grbovniku

Za razliku od redoslijeda zemaljskih grbova, redoslijed rodovskih znamenja u Radulovićevu je grbovniku donekle različit, a neka prezimena krivo su zapisana što ukazuje na slabo jezično znanje prepisivača, njegovo strano podrijetlo ili na posve izblijedjelu tradiciju o nekim prezimenima (*Begascinovich, Sitniklanich, Glenditaglich, Bvoikovich, Evsebiswich, Piklelomenovich, Bogopakovich, Sicbich*). Osim toga, Radulovićev svezak nema datacije, a ni ime roda kojemu je pripadao nije istaknuto u naslovu. S obzirom na Korjenić-Neorićev, raspored rodova primorskog kruga u Radulovićevu grbovniku donekle je izmijenjen. Tako je grb Radulovića/Radijelovića promaknut s 47. na 25. mjesto, Diničića s 95. na 20. i Ursinića sa 141. na 38. mjesto. Grbovi Ohmućevića i Tasovčića zadržali su se skoro na istim rednim pozicijama. Kao i u Fojničkom grbovniku, kod grba Korjenić-Neorića izgubilo se dvojno prezime. Ostalo je samo Neorić, a grb je promaknut sa 77. na 65. mjesto.

Grbovnik je izrađen tušem u boji, rukom nevješta crtača. Crteži grbova i prateći likovni sadržaji u njemu slabije su kvalitete nego u Korjenić-Neorićevu, Bečkom, Bolonjskom, Berlinskom, Londonskom i Beogradskom II grbovniku. U tom pogledu Radulovićev grbovnik najsličniji je Fojničkome. Uočljivo je, međutim, da se slikar Radulovićeva grbovnika trudio ukrasiti svoju zbirku likovnim elementima kojih nema u Fojničkome, a niti u starijim grbovnicima. Riječ je o originalno oslikanim pravokutnim bordurama oko nekih rodovskih znamenja. Dok grbovi na *verso* listovima imaju tek dvobojne ili trobojne bordure, grbovi slikani na desnim stranicama imaju bordure bogato oslikane apstraktnim i geometrijskim uzorcima ili florealnim i zoomorfnim motivima. Neke bordure sadrže ljudske figure i životne prizore.

Promicanje među magnatske rodove i "preimenovanje" grba Radulovića jasno upućuje na vlasnike grbovnika. Slično su postupali i tvorci drugih grbovničkih prerisa. Međutim, u Korjenić-Neorićevu i drugim ilirskim grbovnicima koji su poslužili kao predložak Radulovićevu armorijalu, prezime roda je Radijelović (*Radielovich*). Iako nije isključeno da je riječ o istom rodu (prezimenu), vjerojatnije je riječ o homonimskom preuzimanju grba od strane roda koji se naknadno uzdigao i na taj način legitimirao svoj materijalni status. Znamen Radijelovića (Radulovića) spada među najjednostavnije i u svim ilirskim grbovnicima je jednak: na srebrnom štitu crvena greda koso udesno, iznad kacige izrasta srebrni jednorog u propnju, s crveno-srebrnim plaštom.

Slika 4. Grbovi s oslikanim bordurama: Kostanjić, Ćihorić, Kosović i Kragujević

Slika 5. Grb Radulovića (Radijelovića) u njihovu grbovniku

Slična preuzimanja evidentna su za brojne rodove koji su se pozivali na grbove u Korjenić-Neorićevu grbovniku. U daljnjoj analizi pokušat ću odgovoriti na pitanja o vlasnicima ovog grbovnika, o njihovu rodoslovlju i vezama sa slanskim krugom tvoraca ilirske heraldike, kao i o vremenu nastanka njihova grbovnika.

Genealogija Radulovića: Popovo - Lopud - Dubrovnik - Polignano

O srednjovjekovnom rodu Radijelovića u Bosni i Humu nema pouzdanih izvora. Vjerojatno je postojao vlasteličićki rod tog imena čiji su članovi prihvatili islam, a spominju se u Rogatici. Katolika Radijelovića/Radilovića bilo je u okolici Fojnice i između Kiseljaka i Busovače, kao i u još nekim mjestima u Bosni.[9] Osim dubrovačko-apulskih Radulovića, očito su i neki bosanski Radijelovići u 17. stoljeću pretendirali na grb i nekadašnje plemstvo. Naime, kralj Leopold I. izdao je tijekom Velikog rata 1689. plemićku povelju stanovitom Lovru Stjepanovom Radiloviću, potomku "prastarog roda u Bosanskom Kraljevstvu", zbog njegovih zasluga oko očuvanja pradjedovske vjere i golemih troškova koje je imao oko otkupa kršćanskih zarobljenika iz osmanskog sužanjstva. Radilović je dobio pravo na ugarsko-hrvatsku titulu grofa *de Vizzoki in Bosna*, a potvrđen mu je i grb jednak onome u ilirskim grbovnicima. Istraživanje Emila Laszowskog o podrijetlu i sudbini ovog roda nije dalo rezultata.[10] Postojanje dvaju ili više rodova koji se istodobno pozivaju na isti grb iz zajedničkog izvora postala je tijekom 17. i 18. stoljeća relativno česta pojava koja ukazuje na polimorfnu narav, utilitarnost i promjenljivost koncepta ilirske heraldike. Tako je na grb Radijelovića/Radilovića pretendirao i kranjski rod Radieucig (Radievčić?) koji se, po predaji, u 16. stoljeću navodno doselio iz Bosne. Godine 1601. nadvojvoda Ferdinand (kasniji car i kralj Ferdinand II) potvrdio je Petru Radieucigu staro plemstvo. Naslijedio ga je brat Mihovil, čijem je potomku Ludoviku carica Marija Terezija 1761. dodijelila barunstvo austrijskih nasljednih zemalja. Dvije četvrtine grba Radieucig krasio je grb Radijelovića iz ilirskih grbovnika.[11] Dakako, u ovom slučaju Lovro Radilović

[9] O Radijelovićima/Radilovićima u Bosni vidi: S. Rudić, *Vlastela ilirskog grbovnika*: 204-205; Emir O. Filipović, »Popratni tekst.«, u: *Fojnički grbovnik*, prir. Dubravko Lovrenović i Emir O. Filipović. Sarajevo-Zagreb: Rabic i Nova stvarnost, 2009: 202.

[10] Emil Laszowski, »Radijelovići, bosanska velikaška porodica.« *Napredak kalendar* (1933): 66-68.

[11] Bartol Zmajić, »Legalizacije grbova nekih naših obitelji na temelju Ohmućevićevog grbovnika.« *Glasnik arhivâ i društva arhivskih radnika BiH* 7/7 (1967): 46-47.

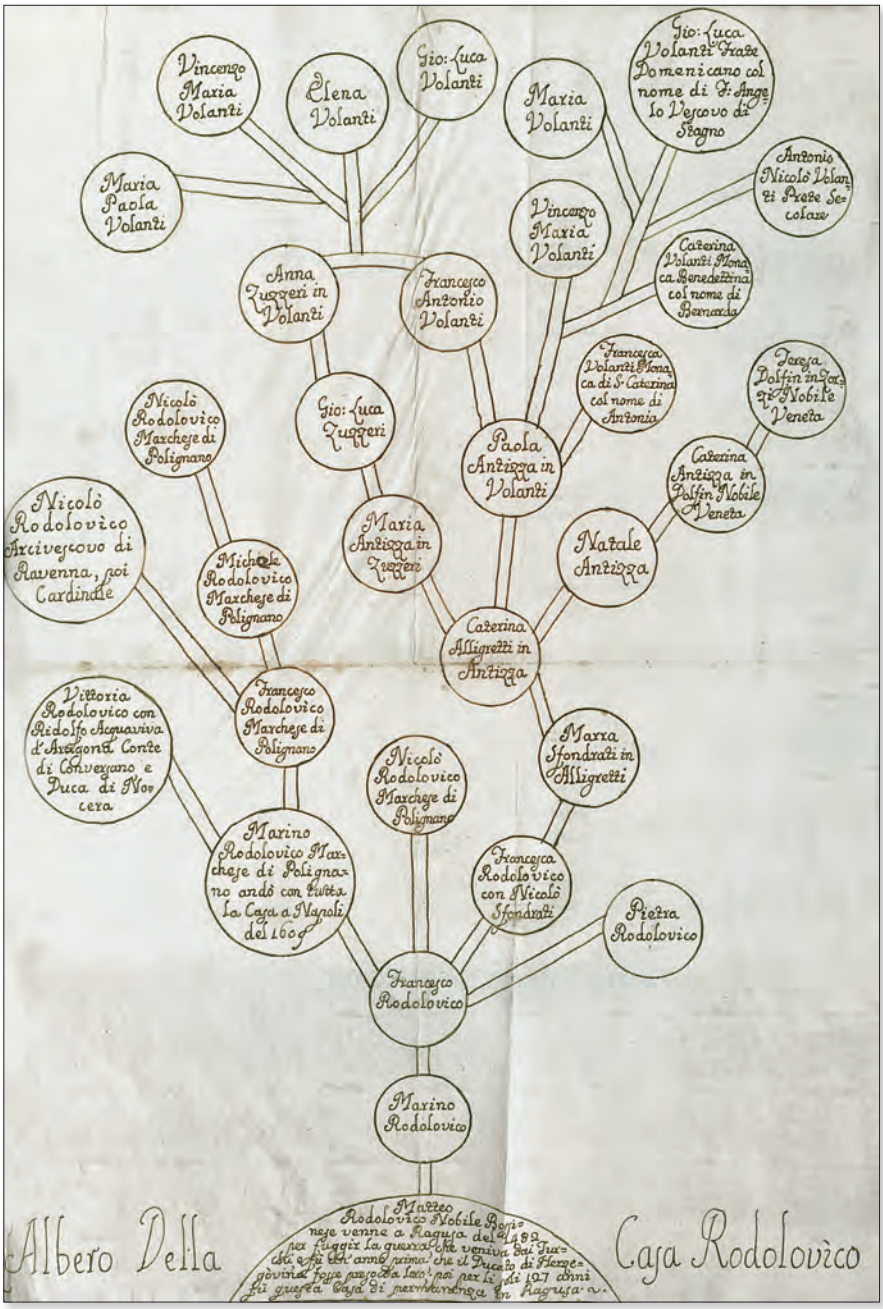
i kranjski Radieucig nisu imali nikakve veze s izradom grbovnika u Italiji, za što su bili zaslužni dubrovački doseljenici Radulovići čije nas podrijetlo iznova upućuje na slanski krug rodova, tvoraca prvih ilirskih grbovnika.

Tko su bili i odakle su potjecali Radulovići? Rodoslovlje tog dubrovačkog građanskog roda u Vlajkijevoj genealogiji antunina može se pratiti od početka 16. stoljeća, a dopunjuju ga i drugi izvori. Kod nekih primorskih i otočkih rodova, među koje spadaju i Radulovići, bila je živa predaja o predosmanskom humskom i bosanskom podrijetlu. U jednom rodoslovlju Radulovića nepoznatog autora s kraja 18. stoljeća, kao njihov rodonačelnik u Dubrovniku zabilježen je Mato, *nobile bosinesse*, koji se nakon sloma Bosanskog Kraljevstva zadržao u Hercegovini, odakle je 1482. doselio u Dubrovnik.[12]

Usmena predaja o humskom podrijetlu Radulovića nadživjela je sam rod. Tako je u šestom svesku drugoga izdanja knjige Ferdinanda Ughellija *Italia Sacra sive de episcopis Italiae et insularum adjacentium* iz 1720. u dopunskom dijelu zapisana predaja o podrijetlu najpoznatijeg predstavnika roda, nadbiskupa Chietija i kardinala Nikole Radulovića (1625-1702). Autor te dopune, Nikola Coleti, o tome je mogao doznati samo od posljednjih Radulovića ili nekoga od njihove bliže rodbine. Za kardinalova oca Frana piše da je "treći markiz od Polignana i petnaesti knez od Zavale". Prema istoj predaji koju prenosi Coleti, praotac roda bio je Radul, "zapovjednik vojske ugarskoga kralja Bele", a njegovi su potomci pred Osmanlijama morali prebjeći u Dubrovnik, odakle su kasnije preselili u Apuliju.[13] Nešto kasnije, godine 1733, u izvještaju o stanju Trebinjske biskupije upućenom Kongregaciji *de Propaganda Fide*, sofijski nadbiskup (*in exilio*) Marko Andrijašević piše o katoličkim izbjeglicama na Apeninima. U tom kontekstu spominje i pretke kardinala Nikole Radulovića

[12] Arhiv HAZU, I. c. 63. Ovo rodoslovlje Radulovića nije pouzdano ni cjelovito, a pridodani su mu podaci o bočnim rodbinskim vezama po ženskoj liniji.

[13] Ovaj zapis o kardinalu Raduloviću Pavao Knezović je nesmotreno pripisao Ferdinandu Ughelliju (1595-1670). Vidi: Pavao Knezović, »Kardinal Nikola Radulović (spomen na 300-tu obljetnicu smrti).« *Bosna franciscana* 17 (2002): 293-300. Naime, prvo izdanje Ughellijeva djela tiskano je 1659, iste godine kada je Radulović izabran za nadbiskupa Chietija. U njemu nisu obuhvaćeni suvremeni podaci, pa se Radulović ni ne spominje. Zapis o Raduloviću dugujemo dopuni Nikole Coletija u drugom izdanju Ughellijeve knjige, tiskane 50 godina nakon autorove smrti i 18 godina nakon smrti kardinala Radulovića. Vidi: Ferdinando Ughelli, *Italia Sacra sive de episcopis Italiae Et Insularum Adjacentium*. Tomus sextus, cura et studio Nicolai Coleti. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1720: 770-771 (*in Dardania nunc Bossina, Comes Savallis, ubi a Radulo Copiarum Belae Regis Hungariae Supremo Praefecto sua gens originem ducit, qua postea regione a Turcis occupata, in Epidaurum nunc Ragusii, transmigravit...*).

Slika 6. Nepotpuna genealogija Radulovića s podacima o bočnim rodbinskim vezama po ženskoj liniji (Arhiv HAZU, I. c. 63)

koji su iz Češljara (dio Zavale) pred Turcima prebjegli u Dubrovnik, a potom u Italiju.[14] Svakako, u ovoj se konfabuliranoj predaji Radulovića prepoznaje rodoslovni narativ začetnika ilirske heraldike Ohmućevića, Dolisti-Tasovčića i Korjenić-Neorića: staro bosansko-humsko plemićko podrijetlo, titule i posjedi u predosmansko doba, bijeg pred osmanskim pogromom i ponovni uspon plemenite loze u novim okolnostima. Upravo ta poveznica, koja uključuje njihovo zavalsko (humsko) podrijetlo, izravno dovodi Raduloviće u krug *ilirske heraldike*.

Izvori, međutim, potvrđuju uspješnu, ali ne tako dramatičnu obiteljsku povijest. Marin Nikolin Radulović spominje se kao brodovlasnik s Lopuda u jednom testamentu iz 1523,[15] a njegov uspon i uspon njegova sina Frana Marinovog (*oko 1505) dokumentiran je u obiteljskoj zbirci pod naslovom *Atti relativi ai beni Radulovich (1524-1562)*.[16] Godine 1524. kapetan Marin Radulović kupio je od Pava Andrijinog Jelića veliku kuću s okućnicom i vrtom na Lopudu, u blizini kneževa dvora. Cijena je bila 600 dukata, a iz ugovora se vidi da je Marin dio platio nakon plovidbe s Krete u Englesku, odakle se vratio s kvalitetnim tkaninama. Njegov sin, kapetan Frano, preselio se 1541. s Lopuda u Dubrovnik, gdje je već 1552. bio primljen u bratovštinu Sv. Antuna, što je

[14] Milenko Krešić, »Depopulacija istočne Hercegovine izazvana turskim osvajanjem.« *Povijesni prilozi* 39 (2010): 116-117. Radulovića je tijekom 17. i 18. stoljeća bilo u više sela na području Trebinjske biskupije i u Dubrovniku. Rod se u Češljarima i Zavali spominje do početka 19. stoljeća, a kasnije se veže za prezimena Damjanović i Krečak u Češljarima i Potrebica u Zavali. Preostali nositelji prezimena Radulović obitavali su u selu Kalađurđevići nadomak Rijeke dubrovačke do kraja 20. stoljeća. Vidi: Marijan Sivrić, »Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667.-1808).« *Humski zbornik* 6 (2003): 45, 284; Marinko Marić, »Katoličko stanovništvo i rodovi Orahova Dola i Zavale.«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika prigodom 300-godišnjice rođenja Ruđera Boškovića*, ur. Ivica Puljić. Dubrovnik: Hrvatsko kulturno društvo Napredak; Neum: Muzej i galerija, 2011: 164; Domagoj Vidović i Stanislav Vukorep, »Mjestopis i toponimija Dubrave.«, u: *Od Dubrave do Dubrovnika prigodom 300-godišnjice rođenja Ruđera Boškovića*, ur. Ivica Puljić. Dubrovnik: Hrvatsko kulturno društvo Napredak; Neum: Muzej i galerija, 2011: 176, 186-188.

[15] *Testamenta Notariae*, ser. 10, sv. 33, ff. 223'-224, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD). Marinov otac zvao se Nikola, pa je teško uspostaviti genealošku vezu s navodnim rodočelnikom Matom koji se navodi u spomenutom rodoslovlju.

[16] Riječ je o prijepisu više kupoprodajnih ugovora i pratećih imovinskopravnih dokumenata iz dubrovačkih notarskih i kancelarijskih knjiga. Prijepisi su vjerojatno nastali za obiteljske potrebe, a usporedba s izvornicima potvrđuje njihovu autentičnost. Zbirka se sastoji od 16 pergamenskih folija, uvezanih u kožnati kodeks, a naslov je očito dodan znatno kasnije. U zbirku su uvršteni i dokumenti o imovinsko-pravnom slijedu nad kućom Sfondratis u Dubrovniku, koju su Radulovići vjerojatno naslijedili (*Privata* 19, sv. 5, DAD). Ako drugačije nije označeno, sve imovinske podatke o prvim Radulovićima donosimo na temelju ove zbirke.

bila potvrda bogatstva i ugleda. Ženio se tri puta, uvijek uz dobar miraz. Iz prvog braka imao je jednu, a iz drugog četiri kćeri. Nakon ženidbe s drugom ženom, Pavom, od njezina je oca Ivana Pavlovog Tiganjice, zvanog Fornarica, 1548. kupio kuću u ulici Fišić (danas ulice Dinka Ragnine i Marojice Caboge). Godine 1555. Frano je od Miha Sabovog Bobalija kupio zemlje u Zatonu, Obrovu i Postranju u Župi. Za treću ženu, Slavu Bartula Marinovog Bratutti, vjenčao se potkraj 1555. te je ubrzo od njezina oca kupio veliku kuću s dvorom, okućnicom, gustijernom i pomoćnim objektima u seksteriju Sveta Marija za cijenu od 1.840 dukata. Idućih godina par je dobio dvije kćeri i četiri sina.[17]

Za daljnji uspon roda u Dubrovniku i u Apuliji zaslužni su bili Marinovi sinovi Nikola (1556-1608), Marin (1562-1648) i Trojan (c. 1571-1606). Nikola i Marin bavili su se pomorstvom i trgovinom, često boraveći u lukama Napuljskog Kraljevstva, a Trojan je bio pravnik u Napulju. U popisu kapetana i brodova s područja Dubrovačke Republike u službi španjolskih kraljeva Filipa II, III. i IV, u razdoblju od 1584. do 1645, koji je sastavio dubrovački dominikanac podrijetlom iz Slanog Desiderije Nenchi, nalazimo i dvojicu braće Radulović. Među kapetanima iz Dubrovnika je Marin Radulović, zapovjednik triju karaka od 700, 800 i 900 kara nosivosti ("Misericordia", "San Francisco" i "San Salvator"), a među onima s Lopuda je Nikola Radulović, zapovjednik karake od 900 kara ("Il Nome di Dio") i nave od 400 kara ("Sant'Antonio di Padova").[18] Prema tom popisu, Dubrovčani su u španjolskoj službi imali čak 55 brodova, a slijedili su Lopuđani s 38 i Slanjani s 32 broda. Sudeći po ovom podatku, Radulovići su i nakon preseljenja u Dubrovnik zadržali posjede i brodove na Lopudu. Nikola Marinov Radulović obogatio se trgovinom apulskim žitom i početkom osamdesetih godina 16. stoljeća preselio u Napulj, gdje mu je živio brat Trojan i gdje je otprije postojala brojna zajednica dubrovačkih trgovaca, pomoraca i klerika.[19]

---

[17] *Rukopisna ostavština Čingrija*, sv. 2 (Vlajkijeva genealogija antunina), ff. 333-334', DAD.

[18] Tijekom 17. i 18. stoljeća Nenchijev popis je objavljivan više puta, a prvi put u: Lorenzo Miniati, *Le glorie cadute dell' Antichissima, ed Augustissima Famiglia Comnena* etc. Venetia: Per Francesco Valvasense, 1663: 25-29 (druga, posebno paginirana cjelina zbornika). Nenchi donosi popis od ukupno 168 brodova brodovlasnika i kapetana iz raznih mjesta Dubrovačke Republike koji su u tom razdoblju bili u službi španjolskih kraljeva.

[19] Ako drugačije nije označeno, podaci o braći Radulović u Apuliji temelje se na radovima: Ilija Mitić, »Članovi porodice Radulović - podanici Dubrovačke Republike - vlasnici grada Polignano u Apuliji.« *Pomorski zbornik* 21 (1983): 559-565 i Francesco Saverio Perillo, »Famiglie dalmate in terra pugliese: i Radulovich di Polignano.«, u: *Homo Adriaticus Identità culturale e autocoscienza attraverso i secoli*, ur. Nadia Falaschini, Sante Graciotti i Sergio Sconocchia. Reggio Emilia: Edizione Diabasis, 1998: 271-284. Perillo je koristio dotadašnju talijansku literaturu, osobito djela lokalnih istraživača, kao i arhivske izvore.

U pismu tajniku vojvode Vincenza Gonzage, predstavnik mantovanskog dvora u Napulju spominje Radulovićevo golemo bogatstvu, činjenicu da posjeduje tri broda i da u Mantovi trguje solju i uljem.[20] Konačno, Nikola je 1604. od obitelji Španjolca Pedra Mayorce za 84.600 dukata kupio feud i grad Polignano na jadranskoj obali blizu Barija.[21] Riječ je o gradu-utvrdi s dvije sigurne lučice i poljoprivrednim arealom. Zajedno s posjedom, Nikoli je španjolski dvor priznao i plemićku titulu *marchese di Polignano.* U vrijeme kupnje Polignana Radulović je bio na vrhuncu poslovne i financijske moći. Iste godine, u Dubrovniku je umrla i njegova majka Slava. Prema oporuci braća su bila njezini univerzalni nasljednici, a pripale su im znatne vrijednosti, prvenstveno u nakitu i zlatu.[22] Uvećavši obiteljsku imovinu, Nikola je 1608. preminuo u Napulju, bez potomstva. Trojan je umro dvije godine prije, pa je, prema Nikolinoj oporuci, cjelokupno bogatstvo, nekretnine i pokretnine u Dubrovniku, Napulju i Polignanu, naslijedio treći brat Marin Radulović. Međutim, Nikola je prije smrti većinu nekretnina proglasio fideikomisom. U slučaju izumiranja roda po muškoj liniji, prihodi posjeda trebali su se pretvoriti u imovinu dobrotvorne zaklade *Monte di Radulovich*. Oporukom je također bilo predviđeno da se kamate od zakladne imovine dijele prema posebnim omjerima između dubrovačkih i napuljskih bratovština i crkvenih ustanova za pomoć siromašnima. Marin se već 1609. s obitelji preselio u Apuliju, preuzevši feud i titulu u Polignanu. Njegova žena Lukrecija bila je kći bogatog antunina Dmitra Sojmirovića Serrature. Tijekom Marinova dugog života i upravljanja posjedom Radulovići su se etablirali među plemićkim rodovima Napuljskog Kraljevstva. O tome svjedoče udaje njegovih kćeri Viktorije i Elizabete u aristokratske kuće Aquaviva di Conversano i Condò di Trepuzzi, kao i ženidba njegova sina i nasljednika Frana (1597-1653) za barunicu Anu Vaaz di Mola.[23] Međutim, nakon Franova preuzimanja 1643, posjed je počeo zapadati u probleme pa se markiz upustio u krijumčarenje, zbog čega je napuljski kralj 1649. zatvorio

[20] Radoslav Tomić, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj.«, u: *Sveto i profano: slikarstvo talijanskoga baroka u Hrvatskoj*. Katalog izložbe. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori i Hrvatski restauratorski zavod, 2015: 34.

[21] Ovu sumu navodi F. S. Perillo (str. 275) prema napuljskom izvoru iz 1630. Mitić spominje nešto manji iznos od 80.395 dukata, koji se spominje u dubrovačkim izvorima (str. 561).

[22] *Testamenta Notariae*, sv. 52, ff. 116-118.

[23] Rodoslovni podaci o Radulovićima u Polignanu kojih nema u radovima u bilješci br. 14 temelje se na kronologiji Polignana uz koju su dodane i bilješke o arhivskim izvorima, podacima iz matičnih knjiga i literature. Kronologija je sastavljena u polinjanskom kulturnom centru "u Castarill", a dostupna je na mreži: http://www.ucastarillpolignanoamare.it/doc/diario.pdf

polinjansku luku San Vito. Zbog opće gospodarske krize u Napuljskom kraljevstvu i na čitavom Mediteranu, koja je kulminirala početkom druge polovice 17. stoljeća, dugovi posjeda stalno su rasli. Za Franova starijeg sina i nasljednika, Miha Radulovića (1619-1667), četvrtog markiza od Polignana, poznatog po književnom radu i dobrohotnom odnosu prema podložnicima, zadržan je izvanjski sjaj kuće, ali su se dugovi enormno povećali. U tom pogledu nije bila od pomoći ni činjenica da je njegov mlađi brat Nikola (1627-1702) postigao sjajnu karijeru crkvenog pravnika i prelata. Godine 1659. bio je postavljen za nadbiskupa grada Chieti, a papa Inocent XII. proglasio ga je 1699. kardinalom.[24] Mihov sin, Frano mlađi, peti markiz Polignana, naslijedio je prezaduženo imanje, ali je ipak uspio izbjeći prodaju i zadržati posjed. Budući da nije imao muškog potomka, oko 1699. naslijedio ga je brat Horacije (*1658) koji je najposlije, tijekom duge parnice s vjerovnicima, godine 1713. morao prodati imanje. Kupac Giuseppe Lieto iz mjesta Castrovillari u Kalabriji isplatio mu je iznos od 110.001 dukat. Tako su Radulovići, nakon više od stotinu godina, ostali bez posjeda i titule. Smrću Horacijeva sina Nikole Marije 1724. rod je izumro, a ostaci nekadašnjeg bogatstva trebali su se, na temelju fideikomisa Nikole Radulovića, pretočiti u zakladna sredstva kojima bi upravljala Dubrovačka Republika.[25] To su osporavale kćeri Frana Radulovića, redovnice u Polignanu i Napulju, a u korist svoje majke Claudije Capece. Stoga je Republika, preko napuljskog konzula, bila prisiljena boriti se za vlasništvo na sudu. Višegodišnja parnica završena je u korist Dubrovnika, a novac je 1728. bio položen na zakladni račun u Napulju, koji je bio aktivan do samog sloma dubrovačke države.[26]

---

[24] Sudeći po ženidbenim vezama, Radulovići su unatoč materijalnom slabljenju ostali u krugu južnotalijanske aristokratske elite. Miho se 1639. oženio Candidom Brancaccho, a poslije njezine smrti 1649. Claudijom Capece. Bavio se književnošću i crkvenom poviješću, te je 1657. u Lecceu objavio hagiografije zaštitnika Polignana: Vida, Modesta i Krescencija (*Il Sacro Gerione overo Della Vita, e Martirio de' Santi Vito, Modesto, e Crescenza etc*). Pozivajući se na djelo Ferdinanda Ughellija *Italia sacra etc*., prvi od nedubrovačkih hrvatskih pisaca Šime Ljubić 1856. kratko spominje Miha i Nikolu Radulovića u *Dizionario biografico degli uomini ilustri della Dalmazia*. Vienna: R. Lechner; Zara: Battara e Abelich, 1856: 263-264.

[25] Ove podatke o prodaji Polignana i posljednjem Radoviću navodi u svom radu Perillo, dok se u Mitićevom članku kao godina prodaje spominje 1723, kao kupac stanoviti plemić Rochetti (zapravo Giulio Valdataro markiz od Roccheta), a kao godina smrti Nikole Radulovića 1726. Ovdje sam prihvatio arhivske podatke koje iznosi Perillo.

[26] Dokumenti koje je u svom radu koristio Ilija Mitić sastoje se od niza analiza, prijepisa i izvješća dubrovačkih predstavnika u Napulju koji su služili u tom sudskom postupku (*Diplomata et Acta*, ser. 76, 18. st, sv. 143, 3182, DAD).

Grb i grbovnik Radulovića u svjetlu novih spoznaja

Podrijetlo i trajne veze Radulovića s Dubrovnikom, kao i njihovi kulturni tragovi u Polignanu ključni su za analizu i razumijevanje heraldičke komponente njihove povijesti. Braća Nikola i Marin, prvi i drugi markiz od Polignana, poznati su kao naručitelji prvorazrednih umjetničkih djela. O njihovim narudžbama i mecenatstvu početkom *Seicenta,* osobito o Nikolinoj isplati Caravaggiu, postoji opsežna literatura. Po svemu sudeći, Radulović je bio u dodiru s krugom kasnomanirističkih napuljskih slikara. Odmah nakon kupnje Polignana, za glavni oltar tamošnje franjevačke crkve *Santa Maria di Constantinopoli* (danas *San Antonio*) naručio je sliku Napolitanca flamanskog podrijetla Gaspara Hovica s motivom konstantinopolske Gospe. U ime naručitelja, Miha Sorgo Balabanija, Nikola je 1606. u Napulju isplatio slikara Girolama Imparata za danas izgubljenu (uništenu) sliku "Obrezivanje Krista", namijenjenu glavnom oltaru dominikanske crkve u Dubrovniku. Iste godine datirana je i njegova najpoznatija akvizicija. U Napulju je 6. listopada isplatio iznos od 200 dukata glasovitom Michelangelu Merissiju da Caravaggiu za sliku velikoga formata. Zadana ikonografija kao da je trebala "spojiti" teološku pomirbu franjevaca i dominikanaca s Nikolinim uvođenjem u novi posjed. Zajedno s Bogorodicom i Djetetom na slici su se trebali naći: Sv. Frano Asiški, Sv. Dominik, Sv. Nikola i Sv. Vid, a djelo je zacijelo bilo namijenjeno polinjanskoj crkvi. Caravaggiova slika za Nikolu Radulovića do danas nije identificirana i još uvijek traje rasprava je li uopće i s kojim motivom naslikana ili je pak uništena.[27] Nakon bratove smrti, Marin je nastavio obnovu, dogradnju i opremanje crkve i samostana Male braće u Polignanu, a i svi budući naraštaji Radulovića doživljavali su tu crkvu kao obiteljsko svetište.[28]

[27] Podatke o umjetničkim narudžbama i mecenatstvu u ovom tekstu crpio sam iz djela: Mariella Basile Bonsante, *Arte e devozione. Episodi di committenza meridionale tra Cinque e Seicento.* Galatina: Congedo, 2002 (posebno poglavlje: *Le scelte dei Radulovich: da Caravaggio agli epigoni veneti*: 74-100); Mariella Basile Bonsante, »Mercanti di Ragusa e pittura venata sulle coste dell'Adriatico tra cinque e seicento.«, u: *Viaggiatori dell'Adriatico. Percorsi dell viaggio e scrittura*, ur. Vitilio Masiello. Bari: Palomar athenaeum, 2006: 249-276; Radoslav Tomić, »Dubrovčanin Nikola Radulović i Caravaggio.« *Dubrovnik* 1 (1993): 96-102; Radoslav Tomić, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj.«, u: *Sveto i profano. Slikarstvo talijanskoga baroka u Hrvatskoj.* Katalog izložbe. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori i Hrvatski restauratorski zavod, 2015: 11-38. U tim svescima navedena je i starija literatura.

[28] Franjevački kompleks, crkva i samostan *Santa Maria di Constantinopoli,* izvan gradskih bedema, dovršen je potkraj 16. stoljeća, a Radulovići su, nakon kupnje Polignana, financirali neke završne radove, opremanje i kasnije dogradnje. Godine 1881. samostanski dio kompleksa prenamijenjen je u bolnicu, a crkva je promijenila titulara i danas je posvećena Sv. Antunu.

Slika 7. Nadgrobna ploča s proširenim grbom Radulovića iz 1610.
(crkva *Santa Maria di Constantinopoli* u Polignanu)

Nikola je već 1604. u klaustru samostana dao ugraditi novostečeni plemićki grb Radulovića. Identičan, znatno reprezentativniji primjerak nalazi se na obiteljskoj grobnici koju je u prezbiteriju crkve *Santa Maria di Constantinopoli*, pred glavnim oltarom, 1610. dao izraditi njegov brat Marin. Riječ je o mramornoj ploči dimenzija 3,75 x 1,94 m s rubnim dijelovima, na kojima su

uklesani simboli rata (kacige, štitovi, mačevi) i smrti (zmije, lubanje).[29] Isklesani obrub ploče s poprečnim dijelom tvori dva pravokutnika. U gornjem je isklesan kompleksni grb Radulovića, jednak znamenu na 80. listu njihova grbovnika: raščetvoreni štit, prva i četvrta četvrtina raščetvorene s grbovima Radulovića/Radijelovića (1. i 4) i Kovačića (2. i 3). U drugoj i trećoj četvrtini je grb Sfondrati. Na kutovima pravokutnika četiri su manja grba, gore Radulovića/Radijelovića i Kovačića, dole dva grba Sfondratija.

Ispod grba je oštećen i teško čitljiv epitaf u slavu obitelji, a donji pravokutnik je prazan. Grbovi Radijelovića (na srebrnom crvena greda koso udesno) i Kovačića (na srebrnom crvena greda s tri srebrna polumjeseca koso udesno, sa strana po jedna crvena osmerokraka zvijezda) poznati su iz Korjenić-Neorićeva i ostalih ilirskih grbovnika. Grb kremonskog i milanskog plemićkog roda Sfondrati, čiji je ogranak od polovice 15. stoljeća u Dubrovniku spadao među najuglednije antuninske rodove (na zlatnome koso udesno plava greda s obje strane simetrično nazubljena, sa zlatnom niti u sredini, a na oba polja sa strane po jedna šestokraka plava zvijezda), također je poznat u heraldici.

Kako je nastao ovaj proširen grb Radulovića i zašto se sastoji od tih komponenti? Razdoblje uspona roda u Napulju koincidiralo je s pojavom grbovničke ideologije i nastankom Korjenić-Neorićeva grbovnika 1595. Prvi naraštaj polinjanskih Radulovićâ, braća Nikola i Marin, bili su nešto mlađi suvremenici Ohmućevića, Dolisti-Tasovčića i Korjenić-Neorić-Jerinića, koji su osmislili sadržaj prvih grbovnika. Oni su i zavičajno pripadali tom krugu primorskih rodova koji se pozivao na predosmansko plemićko podrijetlo. Nema sumnje da je Nikola bio upoznat sa sadržajem prvih heraldičkih zbornika i da je u fazi stjecanja Polignana i titule markiza 1604. španjolskom dvoru predložio izgled svoga grba. On je kreirao *blason* Radulovića, koji se klesao i slikao u Polignanu, te je prikazan i u njihovu grbovniku. Kako je Nikola to učinio? Ako nije riječ o istom prezimenu i rodu, grb Radijelovića po homonimiji bio mu je najbliži. Rod s tim prezimenom, zajedno s visećim lozanžom, nalazimo u drugom naraštaju rodoslovlja Korjenić-Neorića. Žena kneza Radmila, sina rodonačelnika Milata, bila je Raosava *de Radielovich*. S obzirom na sadržaj i narav prvih ilirskih grbovnika i povezanih genealogija, bez dodatnih vjerodostojnih izvora teško možemo potvrditi predaju o istovjetnom humskom podrijetlu grbovničkih

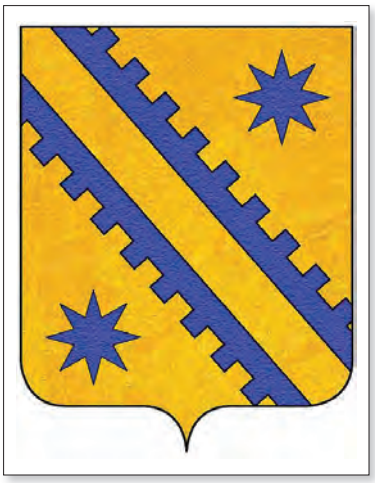
[29] Nadgrobna ploča Radulovića teško je dostupna za kvalitetni snimak, jer su je novi vlasnici Polignana već 1713. premjestili na zid u sakristiji, o čemu je postavljen i natpis. Vidi: F. S. Perillo, »Famiglie dalmate in terra pugliese: i Radulovich di Polignano.«: 279 i bilješka br. 16.

Slika 8. Proširenu grb Radulovića u njihovu grbovniku

Radijelovića i lopudskih Radulovića o kojima je ovdje riječ.[30] Osim toga, Nikola je imao razloga proširiti znamen s kosom crvenom gredom s još dva grba. Grb Kovačića sugerira blisko srodstvo s Radulovićima, no teško je dokučiti o kakvoj se točno vezi radi, jer o Kovačićima gotovo i nema tragova. Spominju se samo u rodoslovlju Ohmućevića, gdje se vidi njihov viseći lozanž kao simbol ženidbe slanskog kneza Gredelja Županovića i kneza Brajana Ohmućevića s nevjestama iz roda Kovačić. Spomen tog roda u ranim naraštajima Ohmućevića upućuje na njegov drevni značaj među primorskim baštićima, a zaselak u Majkovima zadržao je naziv Kovačići, iako je sam rod izumro ili je već tijekom 16. stoljeća promijenio ime.

[30] O rodoslovlju Korjenić-Neorića vidi S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*: 65-83.

Slika 9. Grb apeninskih i dubrovačkih Sfondratija

S druge strane, prilično je jasno zbog čega je Nikola preuzeo grb Sfondratija. Iako je riječ o uglednom antuninskom rodu državnih službenika, s kojim su Radulovići bili tazbina, uklapanjem njihova grba u svoj kompozitni znamen on je prvenstveno imao za cilj rodoslovno povezivanje s moćnim kremonskim i milanskim ograncima tog roda. Naime, Frana (*c. 1552), polusestra Nikole i Marina Radulovića i kći Frana Marinovog iz njegova drugog braka, udala se 1576. za tajnika Republike Nikolu Marinovog Sfondratija, posljednjeg muškog predstavnika tog roda u Dubrovniku. Par je imao samo kćer Maru, koja se udala za antunina Boža Alligrettija. Bogati trgovac u Napulju, Nikola Radulović očito je smatrao da mu ta veza daje pravo na znamen dubrovačkih Sfondratija koji je identičan grbu istoimenog roda na Apeninima. Naime, aristokratski rod Sfondrati uzdigao se u Cremoni već u 12. stoljeću, a jedan se ogranak afirmirao u Milanu potkraj 15. stoljeća. Upravo u doba Nikolina uspona u Napulju, dva Sfondratija iz milanskoga ogranka igrala su najvažnije uloge u crkvenoj hijerarhiji. Kardinal Niccolò Sfondrati (1535-1591) izabran je 1590. za papu pod imenom Grgur XIV, dok je njegov nećak, *cardinal nipote* Paolo Emilio Sfondrati (1560-1618), godinama bio među najutjecajnijim osobama u Kuriji. Drugi papin nećak, Ercole Sfondrati (1559-1637), bio je zapovjednik papinske vojske, a njihov mlađi rođak Sigismondo (+1652) kasnije se istaknuo kao španjolski general u Flandriji. Ukratko, s rodom Sfondrati vrijedilo je biti u rodoslovnoj i heraldičkoj vezi pa je, koliko god davna, rodbinska poveznica dubrovačkih Sfondratija s moćnim "rođacima" Raduloviću bila dovoljna da u svoj kompleksni znamen ukomponira i njihov grb.

Prema Vlajkijevoj genealogiji antunina, prvi Sfondrati, Pietro, doselio je u Dubrovnik iz Cremone 1419. Dakako, tu nije mogao uživati plemićki status, no ubrzo je postao cijenjen kao kancelar i državni službenik, a taj su posao kasnije preuzeli njegovi nećaci Giovanni i Bartolomeo, sinovi Gulielma iz Cremone. Potonji je 1461. bio primljen u bratovštinu antunina i među prvima je, više od pola stoljeća (1449-1504), vršio dužnost tajnika Republike. Njegovi su potomci redom bili najviši državni službenici, koji su tijekom 16. stoljeća razvili pravu tajničku dinastiju.[31] Tazbinski odnos s dubrovačkim ogrankom Sfondratija početkom 17. stoljeća heraldički je iskoristio njihov "nasljednik" Nikola Radulović, a Dubrovačka Republika znalački je artikulirala rodovske veze Sfondratija s obje strane Jadrana. Pišući posvetu djela *Dello stato delle Republiche* iz 1591, Nikola Vitov Gozze diplomatskim je stilom i baroknom retorikom istaknuo važnost kremoneških Sfondratija za Dubrovačku Republiku. Knjigu je, naime, posvetio netom izabranom papi Grguru XIV (Niccolò Sfondrati). Brojni Sfondrati zbližili su Dubrovnik i Cremonu i postali su vrijedni dubrovački građani zaduživši Republiku znanjem i lojalnošću. Hvaleći 86-godišnjeg Lovra i njegova nećaka Nikolu Marinova (muža Frane Radulović), posljednje Sfondratije u Dubrovniku, Gozze podsjeća kako se u dubrovačkom krilu brižljivo njeguje uspomena na jednog Lovrova brata i Nikolina strica, koji je po želji Francesca Sfondratija bio odgojitelj njegovu sinu, budućem papi Grguru XIV. Taj papinski učitelj bio je, dakle, jedan od tri neoženjena brata Lovra i Marina Sfondratija: Bartol, Nikola ili Pavo, o čijim životima nema dostupnih podataka. Gozze piše o iskrenoj privrženosti koju je Grgurov otac iskazivao Dubrovačkoj Republici, čiji je "kardinal zaštitnik" bio do smrti, a što mu je potvrdio i tadašnji papa.[32] Stoga su dubrovački gospari, nakon prethodnog "kardinala zaštitnika" Ranuccia Farnesea (1519-1565), bili spremni

[31] Genealogiju dubrovačkog ogranka Sfondratija vidi: *Vlajkijeva genealogija antunina*, ff. 351-353'. O važnosti tajničke službe i Sfondratijima kao tajnicima vidi: Stjepan Ćosić, »Prinos poznavanju tajništva i arhiva Dubrovačke Republike.« *Arhivski vjesnik* 37 (1994): 123-145.

[32] Francesco Sfondrati (1493-1550), otac pape Grgura XIV, zaredio se nakon smrti supruge Anne Visconti 1543. godine. Papa Pavao III. proglasio ga je 1544. kardinalom. Nakon nekoliko uspješnih diplomatskih misija umro je 1550. Kardinali "zaštitnici Republike" bili su važna sastavnica dubrovačkih diplomatskih odnosa sa Svetom stolicom. Poput drugih država, Dubrovačka Republika birala ih je među članovima rimske Kurije na temelju njihova vjerskog i političkog utjecaja i privrženosti Dubrovniku. Bili su to svojevrsni dubrovački lobisti u Vatikanu sa zadaćom da štite interese Republike kod pape i posreduju u eventualnim sporovima s trećim državama i savezima, napose u kriznim i ratnim vremenima. "Zaštitnik" je imao i posebnu ulogu u izboru dubrovačkih nadbiskupa. Jedan od najuspješnijih i najdugovječnijih kardinala zaštitnika Dubrovačke Republike u razdoblju dugotrajne krize nakon Velike *trešnje*, bio je Firentinac Francesco Barberini (1597-1679).

Slika 10. Papa Grgur XIV. (Niccolò Sfondrati)

čekati koliko god treba da bi za svog protektora dobili upravo njega, budućeg papu Sfondratija. Uzvišenim tonom, prožetim patriotskim patosom i zahvalnošću, Nikola Gozze upućuje svoju posvetu papi koji se još kao kardinal poistovjetio s Dubrovčanima:

"... a dok bijaste kardinal i kad u Cremoni primiste u posjet nekolicinu naših plemića, ni Vama samom ne bijaše ispod časti zbog svoje se prekomjerne naklonosti ubrojiti među nas, poslužívši se tijekom svoga govora izričajem 'mi Dubrovčani'. Stoga ja kao Dubrovčanin u znak dugotrajne uslužnosti između nas i presvijetle obitelji Sfondrati, kome sam mogao, odnosno morao posvetiti ovu svoju knjižicu *o državama* negoli Vama kao ocu, pastiru i zaštitniku naše Republike?"[33]

[33] Nikola Vitov Gučetić, *O ustroju država*, prir. Marinko Šišak. Zagreb: Golden marketing i Narodne novine, 2000: 78.

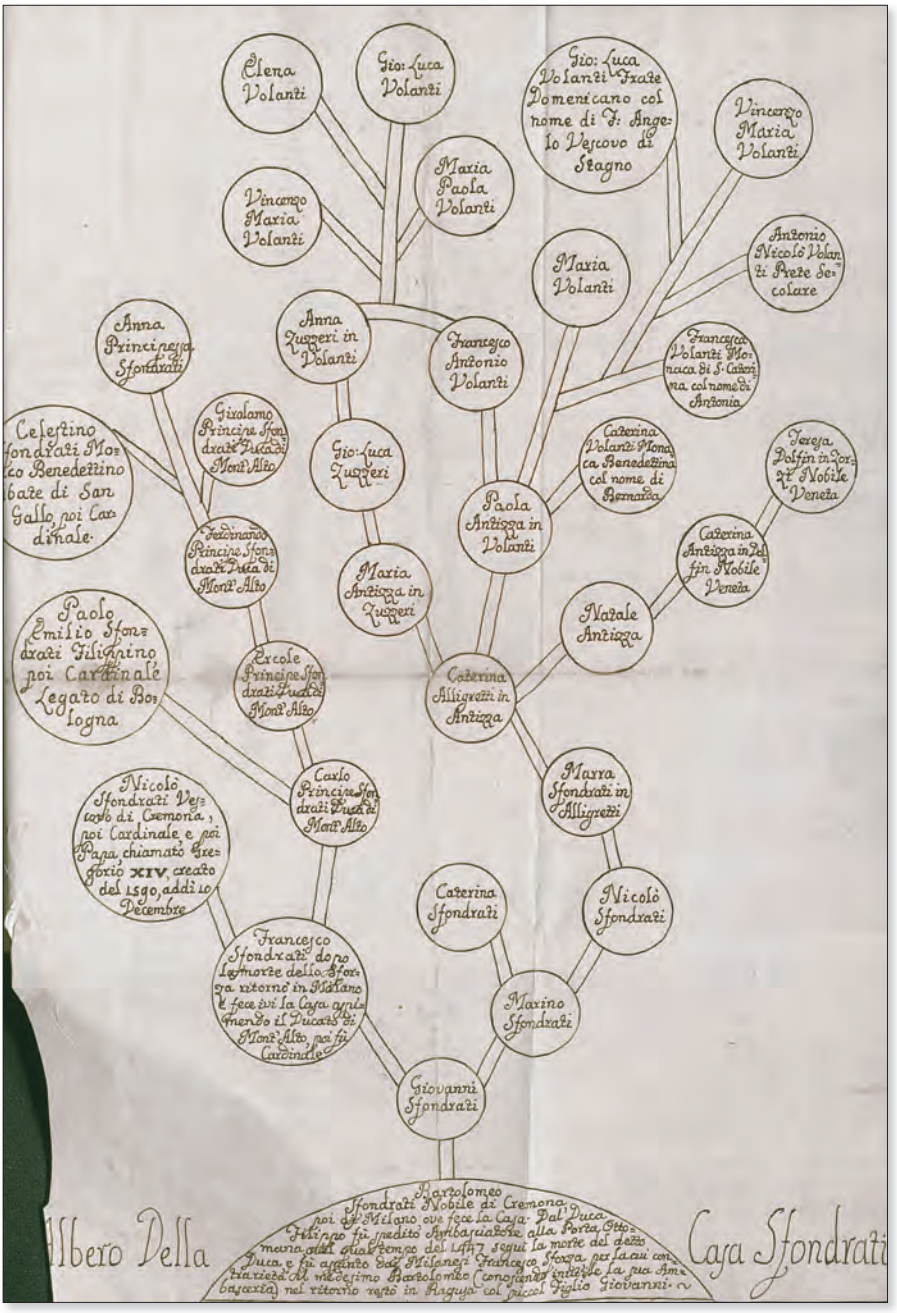

Slika 11. Grb pape Grgura XIV.

Sveopća radost koja je nastupila među Dubrovčanima nakon izbora pape Sfondratija 8. prosinca 1590, o čemu Gozze nadahnuto piše, nije bila duga vijeka. Pontifikat Grgura XIV. potrajao je kraće od godine dana. Papa je umro od napada žuči 16. listopada 1591.

Ipak, njegov utjecajni nećak, kardinal Paolo Emilio Sfondrati, ostao je dubrovački pouzdanik sve do smrti 1618. Međutim, nisu se samo apeninski Radulovići smatrali nasljednicima dubrovačkih Sfondratija. Nakon izumruća muške loze u Dubrovniku početkom 17. stoljeća, potomstvo po ženskoj liniji pozivalo se na njihovu genealogiju mistificirajući i krivotvoreći podatke o podrijetlu pape Grgura XIV. O tome svjedoče već spomenuta rodoslovlja Radulovića, Sfondratija i Alligrettija u arhivu HAZU. Riječ je o potomstvu Frane, sestre Nikole i Marina Radulovića, koja je bila udata za tajnika Dubrovačke Republike Nikolu Sfondratija. Njezini nasljednici pripadali su antuninskoj skupini rodova: Alligretti, Antizza, Zuzzeri i Volanti, koji su, poput Sfondratija, predstavljali službeničku elitu, tvoreći specifičan endogamijski krug koji je vodio dubrovačko tajništvo i kancelariju od polovice 17. stoljeća sve do sloma Republike. U rodoslovlje Sfondratija nisu uneseni autentični podaci iz Vlajkijeve genealogije antunina, već je papin otac Francesco proglašen potomkom dubrovačkog ogranka, to jest jednim od sinova Giovannija Sfondratija i bratom dubrovačkog tajnika Marina. Kao podloga za tu krivotvorinu vjerojatno je poslužila predaja o odlasku jednog sina Giovannija Sfondratija za odgojitelja budućem papi, o kojoj piše Nikola Vitov Gozze. Dakako, i ostali podaci o potomstvu Sfondratija u ovoj su genealogiji uglavnom pogrešni.[34]

[34] Rodoslovlja Radulovića, Sfondratija i Alligretija. Arhiv HAZU, I. c. 63.

Slika 12. Apokrifna genealogija roda Sfondrati s potomstvom po ženskoj liniji (Arhiv HAZU, I. c. 63)

Slika 13. Druga varijanta proširenog grba Radulovića u njihovu grbovniku

U modenskom grbovniku, na listu 78, nalazi se još jedan kompleksni znamen Radulovića. Štit je konstruiran od deset grbova, od kojih je osam poznato iz Korjenić-Neorićeva grbovnika. U glavi štita, u desnom uglu je grb Kovačića, potom Sfondratija i Sojmirovića te Sagrijelovića u lijevom uglu. U srcu štita je grb Radulovića (Radijelovića), heraldički desno Crnojevića, a lijevo Hrvojevića. U stopi štita su grbovi Senčevića u desnom uglu i Šimrakovića u lijevom, a u sredini je nepoznati grb: raskoljen na tri dijela, sa strana na plavom po tri zlatna ljiljana okomito, u sredini na crvenom spušteni srebrni rog, gore zlatni ljiljan, dole zlatni cvijet. Nakit: na vrhu štita desno kaciga s krunom iz koje izrasta bijeli jednorog iz grba Radijelovića, na vrhu lijevo kaciga s krunom iz koje izrasta zmaj iz grba Sagrijelovića. Plašt: crveno-srebrni (desno), plavo-srebrni (lijevo).

O grbovima Radulovića, Kovačića i Sfondratija već je bilo riječi. Grbovi Sojmirovića i Sagrijelovića mogu se protumačiti. Sojmirovići su bili jedan od najstarijih antuninskih rodova. U Dubrovnik su doselili 1380. iz Novog Brda. Razgranali su kreditnu trgovinu, a u unutrašnjosti su posjedovali "gradove" i rudnike. Prema Vlajkijevoj *Genealogiji antunina*, jedna grana Sojmirovića u prvoj polovici 16. stoljeća gospodarila je Ćiprovcem i okolnim posjedima u današnjoj Bugarskoj. Dimitar Sojmirović (c. 1535-1603) iz Ćiprovca, bogati trgovac u Sofiji, ugovorio je ortaštvo s Bartolomeom Serraturom, trgovcem iz Cremone koji je 1560. stigao u Dubrovnik i odatle razvio poslove u Sofiji. Dimitar je oženio Bartolomeovu kćer i preuzeo prezime Serratura. Oko 1590. s obitelji je doselio u Dubrovnik i 1595. bio primljen u bratovštinu antunina. Njegova kći Lukrecija udala se 1596. za Marina Radulovića, s kojim je 1609. odselila u Polignano. Znamen Sojmirovića (Serratura) tako se našao u ovom proširenom grbu Radulovića, a dobio je na važnosti 1670. kada je Dimitrov unuk Dimitar Mihov Serratura agregiran u dubrovačko plemstvo kao prvi i jedini iz tog roda.[35] Vjerojatno se i znamen Sagrijelovića našao u kompleksnom grbu zahvaljujući ženidbenim vezama s Radulovićima, ali za to nema potvrde u poznatom dijelu genealogije. Glasoviti dubrovački brodovlasnici, kapetani i trgovci Sagrijelovići (Sagrojević, Sagri) bili su poznati i pod imenima ogranaka Krivonosović (Crivonossi), Stjepović (Stefani) i Skočibuha. Predaja o bosanskom podrijetlu i uspon roda u španjolskoj službi povezuje ga s krugom začetnika *ilirske heraldike*. Prema genealogiji antunina i obiteljskoj predaji, bosanska vlastela Sagrijelovići (Krivonosovići) pred Osmanlijama su prebjegli na otok Šipan. Kao brodovlasnici i pomorci izgradili su niz reprezentativnih objekata. Jedan ogranak roda iz Sućurđa 1533. se preselio u Dubrovnik, gdje se svojim poslovnim i graditeljskim pothvatima osobito istaknuo Vice Stjepović Skočibuha (1534-1588). Brojni Sagrijelovići bili su u španjolskoj i napuljskoj službi, a mnogi su živjeli u Napulju, pa su, vjerojatno, na neki način bili povezani s Radulovićima koji su u svoj kompleksni grb uvrstili i njihov znamen iz Korjenić-Neorićeva grbovnika: na srebrno crvenim četvorinama u četiri reda poprečno udesno zlatna greda s tri crvena polumjeseca.[36] Poseban heraldički

[35] O Sojmirovićima vidi: Ruža Ćuk, »Porodica Sojmirović iz Novog Brda u Dubrovniku.« *Istorijski glasnik* 1-2 (1993): 13-24; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M-Z).* Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 254.

[36] O Sagrijelovićima u kontekstu procvata dubrovačkog pomorstva, uz stariju literaturu, vidi: Zrinka Pešorda Vardić, »Od barkuzija do galijuna: Nekoliko crtica o ulozi pomorstva u usponu dubrovačkoga građanstva u kasnome srednjem i ranome novom vijeku.« *Povijesni prilozi* 47 (2014): 168-174.

problem predstavljaju tri poznate varijante grba Sagrijelovića-Krivonosovića-Stjepovića.[37] Prema dostupnim rodoslovljima teško je odgonetnuti zašto su se u grbu Radulovića našla preostala znamenja Crnojevića, Hrvojevića, Senčevića i Šimrakovića, kao i nepoznati grb koji bojama i anžuvinskim ljiljanima upućuje na Napuljsko Kraljevstvo kao novu domovinu Radulovića. Vjerojatno su izabrani grbovi rodova s istočne obale Jadrana, s čijim su potomcima Radulovići mogli doći u doticaj na Apeninima. U svakom slučaju, ovaj kompleksni grb pokazuje da su i u novoj domovini ostali usmjereni na sadržaj *ilirske heraldike.*

Poput Nikole, Marin Radulović istakao se kao mecena u Polignanu i u Dubrovniku. Financirao je zahvate u crkvi *Santa Maria di Constantinopoli* i u katedrali *Santa Maria Assunta*, podigao kapele Sv. Vlaha i Sv. Lovra (danas je na njezinu mjestu veća crkva Sv. Kuzme i Damjana). Uz crkve u Napulju i Polignanu, oporukom je bogato darovao dubrovačku katedralu i crkve Sv. Vlaha i Gospe od Danača. U dubrovačkoj crkvi Male braće Radulovići su imali obiteljsku kapelicu koja je po svemu sudeći bila opremljena vrijednim i skupim umjetninama.[38] Mecenatstvom Marina Radulovića nastalo je i nekoliko umjetnina s obiteljskim grbom. Dva grba Radulovića ugravirana su na srebrnom kandilu, markizovu zavjetnom daru polignanskoj katedrali, a tri slike s obiteljskom simbolikom u crkvi *Santa Maria di Constantinopoli* izravno se tiču naše teme. Prvu, vjerojatno najstariju, naslikao je nepoznati napuljski slikar i spominje se pod naslovom "Bogorodica s Djetetom, Svetim Vidom i Svetim Nikolom". Ikonografija odaje zavjetni karakter slike povezan sa smrću Marinova

[37] Uz ovaj grb Sagrijelovića iz ilirskih grbovnika, poznate su još dvije posve različite varijante koje su vjerojatno nastale za potrebe pojedinih ogranaka. Na štitu najmoćnijega ogranka Toma i Vice Stjepovića je obnažena djevojka (*Fortuna*), koja jezdi pučinom na leđima dupina s raspuštenom kosom i jedrom u rukama. U plavom štitu grba *Crivonossi*, u Martechinijevu grbovniku, prikazan je galeb na hridi koji u kljunu nosi bijelu rukavicu (vidi: S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*: 137-138). O simbolici i mogućim umjetničkim uzorima i postojećim grbovima Skočibuha s likom Fortune također vidi: Boro Kamić, »'Venera Marina' na porodičnom grbu poznate dubrovačke pomoračke porodice Skočibuha.« *Naše more* 3-4 (1981): 141-144; Milan Pelc, »Fortuna s 'grba' Skočibuha - identitet i mentalitet trgovaca u renesansnom Dubrovniku.«, u: *Metamorfoze mita. Mitologija u umjetnosti od srednjega vijeka do moderne.* Zbornik radova znanstvenog skupa "Dani Cvita Fiskovića" održanog 2010. godine, ur. Dino Milinović i Joško Belamarić. Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2012: 67-76.

[38] Između ostalog, Marin u oporuci obvezuje sina Frana da svake godine fratrima šalje 10 stara ulja za kandilo u njegovoj kapeli. O oporuci Marina Radulovića iz 1625. vidi: M. Basile Bonsante, *Arte e devozione. Episodi di committenza meridionale tra Cinque e Seicento*: 86-87; R. Tomić, »Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj«: 35.

Slika 14. Slika nepoznatoga autora “Bogorodica s Djetetom, Svetim Vidom i Svetim Nikolom” (oko 1610, crkva *Santa Maria di Constantinopoli* u Polignanu)

Slika 15. Supružnici Marin Radulović i Lukrecija rođ. Serratura (Sojmirović). Detalj sa slike nepoznatoga autora "Bogorodica s Djetetom, Svetim Vidom i Svetim Nikolom" (oko 1610, crkva *Santa Maria di Constantinopoli* u Polignanu)

brata Nikole. Pod Bogorodicom od Čistilišta njegov je zaštitnik Sveti Nikola, posebno štovan u Apuliji, i Sveti Vito, patron Polignana. U dnu slike, između svetaca, u pobožnoj pozi naslikani su novi vlasnici posjeda, dubrovački supružnici Lukrecija Serratura sa škapularom i Marin Radulović s molitvenikom u rukama. Ovom kompozicijom s početka drugog desetljeća 17. stoljeća kao da simbolički započinje stoljetna epoha Radulovića u Polignanu.

Druga slika je pala venecijanskog slikara Bernardina Prudentija, "Mučeništvo franjevaca u Nagasakiju". Kao poklon Marina Radulovića polinjanskim franjevcima, nastala je nakon beatifikacije franjevačkih misionara 1627. U donjem lijevom uglu, umjesto lika, naslikan je grb donatora.

Slika 16. Bernardino Prudenti, “Mučeništvo franjevaca u Nagasakiju” s grbom Radulovića u donjem lijevom uglu (nakon 1627, crkva *Santa Maria di Constantinopoli* u Polignanu)

Na trećoj pali, radu Alessandra Varotarija zvanog Padovanino, “Bogorodica sa Svetim Vlahom i Svetim Vidom”, koja je nastala vjerojatno 1630. ili kasnije, pod Gospinim likom susreću se zaštitnici Dubrovnika i Polignana. U dnu slike, u sredini, umjesto lika donatora ponovno je naslikan znamen Radulovića.

Nakon udaje Marinove kćeri Elizabete za baruna od Trepuzzija Francesca Condò 1618. godine, polovica znamena Radulovića (kombinacija grbova Radulovića i Sfondratija) koristila se u nekim varijantama grba starog otrantskog roda Condò.

Slika 17. Alessandro Varotari Padovanino, “Bogorodica sa Svetim Vlahom i Svetim Vidom” s grbom Radulovića na dnu u sredini
(nakon 1630, crkva *Santa Maria di Constantinopoli* u Polignanu)

O dataciji i autorstvu Radulovićeva grbovnika

Ne mogu se dati precizni odgovori na pitanja kada je i tko izradio ili dao izraditi grbovnik Radulovića. Za približnu dataciju grbovnika pomaže nam jedan od ilirskih armorijala koji je nastao na samom početku 18. stoljeća. Naime, nakon Karlovačkog mira 1699. koncept ilirske heraldike zadobio je širi utjecaj u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, pa se u novim prerisima pojavljuju i novi rodovi koji već posjeduju ili pretendiraju na plemstvo i feude u novoosvojenim područjima. Na 65. mjestu Radulovićeva grbovnika (list 44) grb je roda Cetinjanić, koji se nekoć nalazio i u Korjenić-Neorićevom grbovniku, ali je istrgnut i zamijenjen grbom Vukoslavića, koji su bili vlasnici jednog od prerisa, tzv. Vukoslavićeva grbovnika. Taj, danas nedostupan grbovnik, dao je izraditi splitski kanonik Petar Vukoslavić (Luposignoli), pridodavši mu niz falsificiranih dokumenata kojima je kanio potvrditi autentičnost i svetogorsku provenijenciju navodnog izvornika. Pomnom analizom Aleksandar Solovjev je zaključio da je Vukoslavićev prepisivač morao u rukama imati Korjenić-Neorićev grbovnik, kao i jedan od njegovih prijepisa, Olovski armorijal, koji sadrži još 16 novih grbova. Za vrijeme posudbe Korjenić-Neorićev grbovnik tendenciozno je oštećen, pri čemu je list s grbom Cetinjanića zamijenjen listom s grbom Vukoslavića, koji su tako željeli "ući" i u najstariji grbovnik. Solovjev zaključuje da se oštećenje vjerojatno dogodilo godine 1700, kada je, prema priloženim potvrdama, Vukoslavićev grbovnik bio izrađen i predočen splitskom knezu.[39] Fojnički grbovnik sadrži grb Cetinjanića, a nastao je 1670-tih godina ili nešto kasnije. Budući da i Radulovićev grbovnik sadrži grb Cetinjanića, opravdano je pretpostaviti da je i on načinjen prije devastacije Korjenić-Neorićeva grbovnika, dakle, prije godine 1700. Moguće je pretpostaviti i da Radulovićev kopist nije radio po Korjenić-Neorićevu izvorniku, nego po nekom drugom prerisu s grbom Cetinjanića koji je nastao prije njegova oštećenja. U tom slučaju grbovnik Radulovića bio bi tek nešto mlađi, a njegov bi nastanak svakako morali povezati s

[39] Detaljni opis Vukoslavićeva grbovnika vidi u: Aleksandar Solovjev, »Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku.« *Glasnik Zemaljskog muzeja* n.s. 9-10 (1954): 117-127. Taj grbovnik sadrži niz novih mistificirajućih dodataka koji nam svjedoče o snažnom efektu ilirske heraldike među dalmatinskom elitom, a važan je i za utvrđivanje genealogije Korjenić-Neorića. O tim aspektima vidi: S. Ćosić, »Španjolski grbovi u grbovniku Korjenić-Neorića iz 1595.«: 285-286. Armorijal je dugo bio u vlasništvu obitelji Borelli (pa je poznat i kao Borellijev grbovnik). Solovjev ga je proučio 1939, a šezdesetih godina 20. stoljeća bio je prodan u Beču, odakle mu se zadugo izgubio trag. Godine 2015. pojavio se u ponudi aukcijske kuće Bonhams s početnom cijenom od oko osam tisuća funti: https://www.bonhams.com/auctions/15230/lot/385/

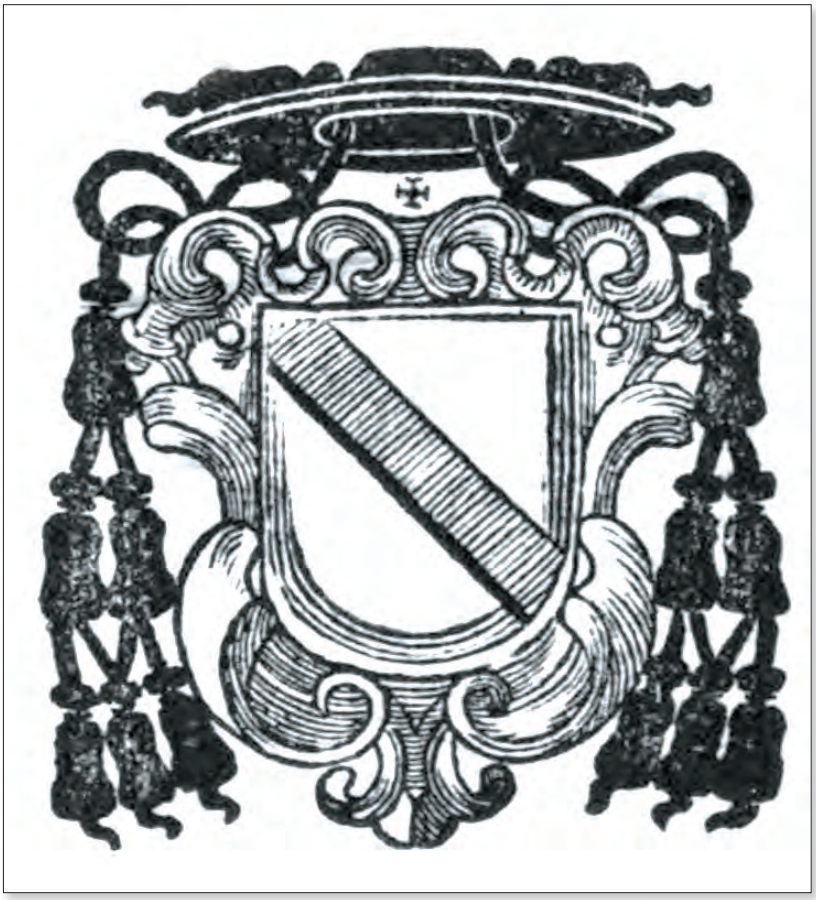
posljednjim naraštajem roda. Još jedan detalj govori u prilog tezi da je Radulovićev grbovnik nastao nakon Fojničkoga. Naime, autorstvo Stanislava Rubčića spominje se već u naslovnici Korjenić-Neorićeva grbovnika, ali se u njemu, kao ni u kasnijim prerisima, ne spominje navodna godina nastanka 1345. Taj se podatak prvi put javlja tek u Fojničkom grbovniku, koji je nastao u zadnjoj četvrtini 17. stoljeća, a nalazimo ga i u Radulovićevom grbovniku.[40]

Po zapisu na samom kraju da je načinjen na temelju izvornika u Dubrovniku može se pretpostaviti da ga je izradio netko od Radulovića ili neka od njih ovlaštena osoba za boravka u Dubrovniku. Nevješt crtež i bordure oslikane samo na desnim stranicama upućuju na kratak rok i brzinu izrade. Već iznesene ocjene o dataciji sužavaju moguće naručitelje i prve vlasnike grbovnika na Raduloviće iz osamdesetih ili devedesetih godina 17. stoljeća. Definitivno najmoćniji i najugledniji pripadnik roda u to vrijeme bio je nadbiskup Chietija i od 1699. kardinal Nikola Radulović.

Slika 18. Kardinal Nikola Radulović (1627-1702)

[40] Radulovićev grbovnik mogao je, dakle, nastati i kao kombinirani preris Korjenić-Neorićeva i Fojničkog grbovnika, jer je Fojnički grbovnik, nastao za treći ogranak Ohmućevića, zajedno s Korjenić-Neorićevim bio potkraj 17. stoljeća u njihovu posjedu. O tome opširnije vidi: S. Ćosić, *Ideologija rodoslovlja. Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*: 17, 30-31, 158-159.

Slika 19. Grb Nikole Radulovića kao nadbiskupa Chietija (iz knjige: *Synodus Dioecesana Theatina ab ilustriss. ac reverendiss. D. D. Nicolao Radulovico archiepiscopo et comite Theatino celebrata Anno Domini MDCLXI*. Romae: typis Francisci Monetae, MDCLXIV)

Njegova biografija potvrđuje da apulijski Radulovići ni u trećoj generaciji nisu prekinuli veze sa starom domovinom. Već kao mladi klerik u Rimu Nikola je tijekom Kandijskog rata 1649. na osobni zahtjev stupio u službu Dubrovačke Republike. Kredencijalna pisma koja je dobio govore da je, kao diplomatski predstavnik kod vatikanskih tijela i samoga pape, trebao štititi dubrovački politički i gospodarski integritet. Kao crkveni pravnik, Radulović je obnašao različite visoke službe u kuriji i kongregacijama, pa je često izbivao iz Rima, što je utjecalo na njegov diplomatski angažman. Konačno, deset godina kasnije, Radulović je 1659. postavljen za nadbiskupa Chietija, a s napuštanjem Rima

ugasila se i njegova služba za Republiku. Ponovo je stupio u prepisku sa Senatom 1669, kada je samoinicijativno nastojao pomoći Republici u krizi nakon Velike *trešnje*. Kada je u studenome 1699. proglašen kardinalom, to je izazvalo veliko veselje u Dubrovniku.[41] Senat je novom kardinalu, kojega naziva *noster Civis*, uputio posebno pismo-čestitku i dao nalog da se njemu u čast organizira javna proslava, za koju su bila zadužena tri malovjećnika.[42]

Kao nadbiskup Chietija, Nikola je koristio jednostavni grb Radulovića (Radijelovića) jednak onome u Korjenić-Neorićevu i drugim ilirskim grbovnicima.

Nema sumnje da je preko veza s Dubrovnikom znao za postojanje grbovnikâ s grbom Radulovića (Radijelovića) koji su preuzeli njegovi preci. Mogao je naručiti preris sa specifičnim dodacima, ili mu ga je netko od Dubrovčana izradio i poklonio. Svakako, neke spoznaje o grbovniku postojale su i otprije. Nikoli Raduloviću starijem, prvom markizu u Polignanu, bili su poznati prvi ilirski grbovnici, odakle je i preuzeo svoj grb. Stoga čudi da Radulovići, kao bogati pripadnici primorskog kruga u Napulju, nisu izradili i posjedovali vlastitu inačicu grbovnika već početkom 17. stoljeća, u doba preseljenja u Apuliju. Kako god bilo, grbovnik u modenskoj knjižnici dokazuje da su potkraj 17. stoljeća imali svoj primjerak grbovnika prilagođen vlastitoj obiteljskoj povijesti.

[41] O biografiji Nikole Radulovića vidi: P. Knezović, »Kardinal Nikola Radulović (spomen na 300-tu obljetnicu smrti).«: 293-300 i Joannes Palatius, *Fasti Cardinalium omnium S. R. E.*, vol. V, col. 151. Venetiis, 1703, a o njegovom diplomatskom angažmanu: Nikša Varezić, *Dubrovačka Republika i Sveta Stolica od velikog potresa 1667. do konca Morejskog rata 1699. godine*, doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, 2015: 68-69. Giovanni Palazzi u zapisu o Raduloviću u svojoj knjizi iznosi netočne podatke da se Nikola rodio u Dubrovniku i da je rod Radulović njemačkog podrijetla.

[42] *Vlajkijeva genealogija antunina*, f. 353'.

THE RADULOVIĆ LINEAGE OF DUBROVNIK AND THEIR ARMORIAL

STJEPAN ĆOSIĆ

Summary

An investigation into the content and sources of *ilirska herldika* (Illyrian Heraldry) leads to a conclusion that the emergence of the oldest and generally known versions of the so-called *ilirski grbovnici* (Illyrian Armorials), end of the sixteenth century, may be directly linked to specific lineage circles of Dubrovačko Primorje. This complex phenomenon is rooted in the history of the families who advanced in the royal navies of Spain and Naples, who shared kinship ties, as well as the legend of the true or fabricated noble descent of Hum and Bosnia.

A recently published armorial from the library in Modena confirms this assumption both in terms of content and symbolism. Among 153 coats of arms, besides two constructed coats of arms of the Nemanjići, are ten land and 139 lineage arms, two complex coats of arms of the Radulovići, and an illustration containing their motto. A comparison has shown that it is one of the copies of the *Korjenić-Neorićev grbovnik* from 1595, made upon request of the Radulovići of Dubrovnik, who in the sixteenth century established themselves as shipowners, merchants and members of the prestigious Confraternity of St Anthony. The armorial is executed in coloured ink, by an inexperienced hand, while the artistry of the blazon and the accompanying illustrations lags behind the first Illyrian armorials, resembling most closely those in the Fojnica Armorial. The legend of the Bosnia-Hum noble descent, their origin from Dubrovačko Primorje, social status and connections with the Kingdom of Naples, link the Radulovići with the founders of the Illyrian Heraldry: the Ohmućević, Dolisti-Tasovčić, Korjenić-Neorić and Diničić. By the start of the seventeenth century, Radulović brothers came into possession of the feud and city of Polignano in Apulia, and with it

the title of marquis. Nikola Radulović the Elder (1556-1608), first marquis of Polignano, was acquianted with the Illyrian armorials from which he adopted his own coat of arms. The Radulović arms is constructed on a homonymycally adopted arms of the Radijelović lineage from the Korjenić-Neorić Armorial, whose complex variant includes another six arms from the same collection. The future generations of the Radulović enjoyed the noble status in the Kingdom of Naples, yet maintained their relations with Dubrovnik, their old homeland. Of relevance to the Italian perspective was the arms of the Ragusan collateral of the Sfondrati lineage of Cremona, which, by the female line, the Radulović incorporated into their complex arms.

The armorial housed in Modena proves that, at the close of the seventeenth century, the Radulović had their own copy of the Illyrian Armorial, adapted to their needs and their family history. Although it is possible that the Radulović also had an older version of the armorial, this copy was most likely made for the most influential member of the lineage, Archbishop of Chieti and Cardinal Nikola Radulović (1627-1702).